

Antoni Płoszczyniec

Asceza i człowiek. Studium antropologii filozoficznej Henryka Elzenberga – streszczenie

Słowa kluczowe: Henryk Elzenberg, asceza, aksjologia, człowieczeństwo, filozofia człowieka, wartość, perfekcjonizm, samoprzewyciężenie, filozofia kultury, *paideia*.

Głównym celem rozprawy jest rekonstrukcja antropologii filozoficznej Henryka Elzenberga ze szczególnym uwzględnieniem jego koncepcji ascezy. Innymi słowy, naczelnym zadaniem postawionym w niniejszej dysertacji jest systematyczna i całościowa rekonstrukcja Elzenbergowskiej filozofii człowieka przez pryzmat koncepcji ascezy, która odgrywa fundamentalną rolę w filozofii autora *Kłopotu z istnieniem* (nie tylko w jego antropologii filozoficznej). Ponadto, celem tej pracy jest wykazanie tezy, że asceza posiada funkcję kulturotwórczą, a kultura ma charakter paideutyczny, ponieważ w kulturze i przez kulturę człowiek realizuje człowieczeństwo. W rozprawie zastosowano metodę rekonstrukcyjną, metodę opisową, analizę problemową, analizę pojęciową, analizę językową oraz metodę fenomenologiczną. Istotną część materiałów badawczych stanowią rękopiśmienne materiały Henryka Elzenberga znajdujące się w Archiwum PAN (ogólna sygnatura: III-181).

Rekonstrukcja Elzenbergowskiej filozofii człowieka zaczyna się od rekapitulacji aksjologii formalnej autora *Wartości i człowieka*. Jest to integralna część rozprawy, ponieważ, po pierwsze, filozofia Elzenberga ma charakter aksjocentryczny a człowiek, kultura i asceza są przez polskiego filozofa rozważane głównie w kontekście aksjologicznym. Po drugie, według filozofa nie ma kultury bez samowiedzy kulturowej, a aksjologia formalna stanowi podłoże samowiedzy kulturowej.

Kolejny rozdział jest poświęcony pesymistycznemu charakterowi myśli Elzenberga. Pesymizm autora *Kłopotu z istnieniem* był wielopłaszczyznowy, a fundamentalną rolę odgrywa w nim pesymizm antropologiczny. Istotą Elzenbergowskiego pesymizmu antropologicznego jest ujemna ocena natury ludzkiej. Człowiek nie aspiruje do realizowania wartości perfekcyjnych oraz jest jednostronnie zainteresowany realizowaniem wartości użytecznych. W owym jednostronnym zainteresowaniu dobitnie wyraża się wrodzony człowiekowi jako takiemu autocentryzm i biocentryzm. Człowiek w ogólności bardziej rozwija biologiczną sferę własnej natury niż duchową. Zakończenie rozdziału stanowi zagadnienie przewyciężania pesymizmu.

Następny rozdział omawia znaczenie ascezy w przewycięzaniu pesymizmu oraz istotę ascezy. Asceza jest celową i systematyczną praktyką przewycięzania skłonności ogólnoludzkich. Przez ową praktykę możliwa jest zmiana „kierunku woli” oraz zwrócenie się ku wartościom perfekcyjnym. Stąd, asceza odgrywa fundamentalną rolę w etyce perfekcjonistycznej.

Kolejny rozdział jest pogłębionym studium Elzenbergowskiej koncepcji ascezy. Rozdział rozpoczyna fenomenologia ascezy, skupiona na rozróżnianiu strukturalnych elementów ascezy (takich jak jej przedmiot, podmiot, cel, forma *etc.*). Następne rozważania stanowią rekonstrukcję Elzenbergowskiej koncepcji ascezy, przy czym poszczególne wątki rekonstrukcji są skupione wokół uprzednio wyodrębnionych elementów struktury ascezy. Zakończenie rozdziału stanowią dociekania nad antropologicznymi warunkami możliwości ascezy.

Następny rozdział stanowi refleksja nad filozofią kultury Henryka Elzenberga. Jego filozofia kultury oraz filozofia człowieka są istotowo sprzężone ze sobą oraz są wzajemnie uwarunkowane. Rozdział zaczyna się od rekapitulacji Elzenbergowskiej koncepcji wolności, w której uwidacznia się fundamentalna rola ascezy. Asceza daje wolność do wartościowania, a wartościowanie wiąże się z samowiedzą kulturową, bez której nie może istnieć żadna kultura. Podłoże, na którym wyrasta wszelka kultura, stanowi systematyczne samoprzewycięzanie skłonności ogólnoludzkich. Asceza pełni kluczową funkcję w tworzeniu kultury. Sama kultura posiada charakter paideutyczny, ponieważ w kulturze oraz poprzez kulturę człowiek realizuje swoje człowieczeństwo, które ma charakter normatywny. Według autora *Wartości i człowieka*, bez ascezy ani nie może istnieć kultura, ani nie można osiągać człowieczeństwa.

Niniejszą rozprawę zamyka zakończenie, na które składa się podsumowanie, wskazanie perspektywy dalszych badań oraz całościowa próba interpretacji myśli Elzenberga połączona z charakterystyką jego miejsca w dziejach filozofii polskiej. Zgodnie z ową interpretacją, człowiek jest istotą skazaną na wiekiustą niedokończoność i niedoskonałość, ale wielkość człowieka polega na mężnym dążeniu do doskonałości. Myśl Elzenberga, który był „samotną wyspą” na polskiej mapie filozoficznej, stanowi ważny i doniosły element polskiej historii filozofii.

Antoni Płoszczyńiec

Antoni Płoszczyńiec
Wrocław, 14 V 2019